



De l'Arxiu al Museu: un recorregut per la història del Port El barri del Serrallo

Proposta d'investigació per a ESO i BAT
Dossier per al professorat (versió de mostra)

Arxiu del Port de Tarragona
Museu del Port de Tarragona

ÍNDEX

1. Introducció	pàg. 3
2. Objectius	pàg. 3
3. L'Arxiu del Port de Tarragona	pàg. 4
4. El Museu del Port de Tarragona	pàg. 6
5. Fases de treball	pàg. 7
6. Metodologia	pàg. 7
7. Investigació: el Serrallo i la pesca a l'entorn de l'any 1930	pàg. 10
8. Document zero	pàg. 12
Investigació 1: L'impost sobre la pesca	pàg. 14
Investigació 2: La platja i el barri del Serrallo. Problemàtiques a l'entorn de l'any 1930	pàg. 16
Investigació 3: La construcció del moll per a embarcacions de pesca	pàg. 19
Investigació 4: La pesca, les barques, els pescadors i les entitats protectores	pàg. 22
9. Altres temes a investigar	pàg. 26
10. Bibliografia	pàg. 26

Annex documental línia d'investigació 1

Annex documental línia d'investigació 2

Annex documental línia d'investigació 3

Annex documental línia d'investigació 4



Lectura imprescindible

1. Introducció

El coneixement científic de la història es basa en l'anàlisi, valoració i interpretació de les fonts primàries, moltes de les quals es conserven en arxius i museus. La documentació i els objectes que formen els seus fons són imprescindibles per al desenvolupament del coneixement històric.

Saber analitzar les fonts de forma crítica, classificar la informació i formular hipòtesis és part imprescindible del treball de l'investigador i conèixer aquesta metodologia ens permet valorar la història com a disciplina científica.

El dossier que desenvolupem a continuació ha de servir per donar a conèixer als alumnes d'ESO i Batxillerat la tasca d'arxius i museus en la conservació i l'estudi dels seus fons i veure la importància de les fonts primàries a l'hora de conèixer i entendre el passat. És per això que proposem un treball que permeti a l'alumnat familiaritzar-se amb l'ús de les fonts primàries i apropiar-se a la metodologia de la investigació històrica. També volem que aquesta experiència serveixi com a introducció a futurs treballs de recerca desenvolupats pels alumnes, ja que el Port de Tarragona ofereix un ampli ventall de possibilitats a l'hora de plantejar un estudi, ja sigui històric, econòmic, tècnic, social, etc.

2. Objectius

- Comprendre que la història es construeix mitjançant fonts primàries i que el procés històric està subjecte a canvis constants fruit de la investigació.
- Valorar la història com una disciplina científica que compta amb una metodologia pròpia.
- Aprendre a formular hipòtesis de treball i a investigar-les.
- Aprendre a classificar i analitzar les fonts històriques. Saber obtenir la informació necessària de cada una de les fonts estudiades i valorar-la críticament.
- Aprendre a relacionar la informació que aporten fonts diferents i treure conclusions.
- Conèixer el patrimoni marítim i portuari local i valorar-ne la seva importància.
- Destacar llocs quotidians de la topografia urbana com a protagonistes dels esdeveniments històrics.
- Observar que la història del port està íntimament relacionada amb la història de la ciutat i que no és aliena als contextos històrics globals.
- Valorar el Port de Tarragona com un motor de desenvolupament del territori i com un vertebrador social i cultural.
- Valorar el fons documental de l'Arxiu del Port de Tarragona i la feina de conservació i difusió que desenvolupa el Museu del Port de Tarragona.

3. L'Arxiu del Port de Tarragona

L'Arxiu del Port de Tarragona es creà amb la finalitat de custodiar el patrimoni documental de l'administració portuària des dels seus orígens fins als nostres dies. S'obrí al públic el 4 de juliol de 1990 amb motiu dels actes de celebració del Bicentenari del Port Modern. En aquell moment, va ser concebut com a Arxiu Històric, tot i que amb el temps acollí també la documentació més recent, esdevenint l'arxiu general de l'organisme amb documentació, tant històrica com administrativa.

L'Arxiu del Port de Tarragona està al servei de l'administració portuària, però, també, dels investigadors i del públic en general, de tal manera que, amb els anys, ha esdevingut un punt de referència per a tots aquells estudiosos interessats en indagar sobre el passat del nostre Port, les persones que hi han treballat, els projectes i les obres que s'han dut a terme al llarg del temps, l'activitat econòmica que ha generat i també la cultural, la relació port-ciutat, etc.

La documentació més antiga que es conserva a l'Arxiu referent al Port de Tarragona data del 1790, any en què s'iniciaren les obres del port modern. Des d'aquesta data fins a l'actualitat la documentació ha anat augmentant progressivament fins a arribar a constituir un fons considerable, a través del qual, és possible reconstruir la història del Camp de Tarragona i el paper que el port hi ha representat, tant econòmica com socialment.

A l'Arxiu del Port de Tarragona s'hi custodien els següents fons:

■ Fons de l'Administració portuària

Fons Junta Protectora de les Obres del Port: 1714-1878. Consta de 185 unitats documentals.

Fons Junta de les Obres del Port - Autoritat Portuària de Tarragona: des de 1869 fins a l'actualitat. Es tracta d'un fons obert que dia a dia s'amplia amb la documentació transferida pels diferents departaments i unitats de l'Autoritat Portuària. Consta de més de 14.000 unitats documentals.

Fons de Ports Agregats: 1927-1969. Aplega documents dels ports de Cambrils, Salou i de l'Ametlla de Mar que durant una època depengueren del Port de Tarragona. Consta de 51 unitats documentals.

Fons de Fars: des de 1864. Conté els documents dels fars de la costa tarragonina (des de Torredembarra als del delta de l'Ebre). Consta de 82 unitats documentals.

Fons Escola Taller del Port de Tarragona: 1992-1995. Consta de 115 unitats documentals procedents de l'activitat de l'Escola Taller del Port creada l'any 1992 per tal de potenciar els diferents oficis vinculats amb la construcció de barques tradicionals de la nostra costa, i la recuperació de diverses embarcacions significatives per al nostre Port.

Fons Centre d'Estudis Marítims i Activitats del Port de Tarragona: 1991-2005. Aplega 108 unitats documentals d'aquesta associació creada per gestionar les activitats socials i culturals del Port de Tarragona.

■ Fons comercials i d'empresa

Fons d'Astilleros de Tarragona, SA: 1919-1998. Consta de 225 unitats documentals i un centenar de plànols de la documentació generada per aquesta empresa de construcció i reparació de vaixells que va estar operativa al Port des de l'any 1918 fins al 2000.

■ Fons personals

Fons Castellarnau: 1608-1866. Es tracta d'un fons privat del que fou tresorer de la Junta Protectora de les Obres del Port de Tarragona, Josep Anton de Castellarnau. Consta de 8 unitats documentals.

Fons Serrano Suñer: 1939-1968. Eduardo Serrano Suñer fou director del Port de Tarragona des de 1939 a 1972. Aquest fons el formen 3 unitats documentals.

Fons Fernando Pons Prat: 1959-1977. Fernando Pons Prat va ser un armador del Serrallo de Tarragona. El fons, format per una unitat documental, conté els projectes, plànols, fotografies i documentació de les barques de pesca *Pachicha*, *La Cruz*, *Juanita*, *SanJaime* i *Pio XII*.

■ Fons d'altres administracions

Fons Capitania Marítima: 1859-1998. Ingressat l'any 2008 i 2011, consta de 158 unitats documentals i aplega quatre sèries: els fulls d'assentaments de vaixells, els rols de despatx i dotació, les llicències de pesca i navegació i els llibres d'anotació de les llibretes d'inscripció marítima.

■ Fons d'associacions

Fons Club Nàutic: 1915-1998. Ingressat l'any 2010, consta de 4 unitats documentals que contenen els llibres d'actes de l'entitat des de l'any 1928 fins al 1967, documentació econòmica i administrativa, de l'Escola de Marineria, de la Secció de Rem i fotografies.

Fons Gremi de Marejants: 1751- 2006. Ingressat l'agost de 2010, consta de 12 unitats documentals que contenen els llibres d'actes de l'entitat des de l'any 1885 al 1962, inventaris, reglaments, registres de socis, llibres de comptabilitat, factures, escriptures dels immobles i projectes d'obra, correspondència, etc.

■ Col·leccions

Plànols: 1.750 unitats

Fotografies: 9.740 registres

Cartells: 101 unitats

Enregistraments audiovisuals: 236 unitats

4. El Museu del Port de Tarragona

L'any 2000, l'Autoritat Portuària de Tarragona va posar en marxa una nova activitat cultural a través del Centre d'Estudis Marítims i d'Activitats del Port de Tarragona: el Museu del Port de Tarragona.

Amb el temps, el Museu, ha anat recuperant i salvaguardant el patrimoni marítim i portuari de la nostra costa. Un antic magatzem de refugi serveix per acollir l'exposició permanent, a més d'una aula per activitats pedagògiques i una sala d'actes per activitats diverses.

El fons patrimonial del Museu del Port de Tarragona compta amb 1.300 objectes registrats, integrats dins de diferents col·leccions, com són embarcacions, maquinària, models, ajudes a la navegació, patrimoni documental i eines d'oficis de vora mar, que permeten fer un recorregut per la història del Port a través del temps, des dels romans fins a l'actualitat, i conèixer com era la feina als molls, els oficis que s'hi relacionaven i les activitats esportives i de lleure.

L'any 2003 es va ampliar l'oferta museística amb la incorporació del Museu de Fars, situat al far de la Banya, com a extensió del Museu, per tal de mostrar una col·lecció permanent d'objectes relacionats amb els senyals marítims. Per tal de conèixer la vida quotidiana d'un port comercial, pesquer i esportiu com el de Tarragona, el Museu proposa un seguit d'activitats a desenvolupar tant per a les escoles com per a l'educació en el lleure, famílies i públic en general.

El Museu del Port de Tarragona és membre fundador de la Xarxa de Museus Marítims de la Costa Catalana, i forma part de l'AMMM, Associació de Museus Marítims de la Mediterrània.



5. Fases de treball



Proposem que l'alumnat faci un treball d'investigació històrica a partir de les fonts conservades a l'Arxiu del Port de Tarragona i al Museu del Port de Tarragona. Per tal d'organitzar el treball, aquest s'ha dividit en 3 fases:

■ Visita a l'Arxiu:

Acompanyats per un/a educador/a, el grup d'alumnes coneixerà de primera mà l'activitat que la institució desenvolupa i observaran de forma directa diferents tipus de documentació que es guarda.

Durant aquesta visita, s'introduirà el treball d'investigació a partir d'un document inicial, el **document zero**, en el qual es planteja una problemàtica concreta a l'entorn del tema que s'ha escollit: **el Serrallo i la pesca a l'entorn de 1930**. L'anàlisi d'aquest document servirà de punt de partida al treball que més endavant podrà ser desenvolupat a l'aula.

■ Visita al Museu:

Es realitzarà el mateix dia que el grup visiti l'Arxiu i té com a objectiu reforçar el coneixement sobre un dels aspectes que es treballarà en la investigació: **la pesca**. L'exposició del Museu explica amb gran claredat quins sistemes de pesca es desenvolupen al Port de Tarragona i quin és el seu funcionament.

■ Treball a l'aula:

A partir del **document zero** presentat a l'Arxiu i la problemàtica que planteja, es proposen quatre **línies d'investigació** per tal que l'alumnat les pugui desenvolupar, treballant directament a partir dels documents conservats a l'Arxiu.

El docent és en aquest cas lliure de treballar totes les **línies d'investigació** proposades o escollir aquelles que més li interessin i s'adaptin millor a la seva programació. El treball es planteja per tal que es pugui desenvolupar a l'aula en quatre sessions diferents. Trobareu tota la informació necessària per a desenvolupar l'activitat en la versió completa d'aquest dossier que se us facilitarà en el moment de reservar l'activitat.

6. Metodologia



El coneixement científic de la història es basa en l'anàlisi, valoració i interpretació de les fonts. Per tal d'ensenyar la història marítima, abans s'ha d'ensenyar com es construeix a partir de la matèria primera que guarden arxius i museus. És imprescindible que l'alumnat sàpiga classificar i analitzar correctament la informació, valorar-la críticament, sent capaç de formular hipòtesis i treure conclusions.

El procés d'investigació pot resumir-se en les fases següents:

- Plantejament del problema.
- Treball amb les fonts.
- Elaboració de conclusions.

En el dossier complet, que se us facilitarà en el moment de reservar l'activitat, es plantegen diverses qüestions que s'introduiran als alumnes a partir de l'anàlisi del **document zero** durant la seva visita a l'Arxiu. Un cop a l'aula, amb l'ajuda del professorat i a partir de l'anàlisi dels documents proposats que trobareu recollits en l'annex documental, podran continuar desenvolupant les investigacions. El professorat, òbviament, és lliure de treballar-les totes o escollir aquelles que pugui trobar més interessants.

Cada una de les **línies d'investigació** proposades compta amb els seus propis documents, una bona manera de treballar-los pot ser a partir de grups reduïts. Cada un dels grups pot analitzar un dels documents proposats per aquell tema i després posar-ho en comú amb el grup-classe, per tal d'intentar veure quines connexions hi ha amb la resta dels documents i extreure així conclusions finals. Els documents originals els trobareu en l'**annex documental** que se us facilitarà en el moment de reservar l'activitat.

Per tal que el professorat pugui dinamitzar aquest treball més fàcilment, el dossier complet desenvolupa cada una de les qüestions proposades, analitza els documents proposats i els posa en relació tot elaborant un discurs històric.

A continuació teniu una proposta per tal que l'alumnat puguin analitzar els documents i extreure'n informació. De cada document poden intentar completar els camps que apareixen en el quadre.

Fons:
Signatura / registre:
Data:
Lloc:
Tipus de document:
Llengua:
Autoria del document:
Persona o entitat a qui va dirigit:
Problema o fet que ha motivat el document:
Informació que aporta:

7. INVESTIGACIÓ:

El Serrallo i la pesca a l'entorn de l'any 1930

Els fons documentals de l'Arxiu i el Museu permeten conèixer molts aspectes relacionats amb el Port de Tarragona. En aquesta ocasió ens hem volgut centrar en un dels oficis relacionats directament amb el port, **la pesca**, i en el barri de Tarragona en què tradicionalment han viscut els pescadors, **el Serrallo**. Per tal de poder concretar les línies d'investigació ens hem centrat en un marc cronològic concret, els anys 30, ja que en aquesta època sorgeixen diverses qüestions interessants d'ésser estudiades.

■ Antecedents

El Serrallo és un dels barris més emblemàtics de la ciutat de Tarragona. El seu origen es remunta a la segona meitat del s. XIX quan, amb la construcció de la línia de ferrocarril de Tarragona-Reus (1856), els pescadors més humils que fins aquell moment ocupaven uns terrenys a la platja de la Marina, davant les muralles que protegien la ciutat vora el mar, són obligats a desplaçar-se fins a l'anomenada platja del Llatzaret, on se'ls dona permís per construir unes barraques de caràcter provisional i amb la condició que es puguin moure en cas que sigui necessari. Amb el temps, aquestes primitives barraques es van anar consolidant i configurant el barri que ha arribat fins als nostres dies.

L'origen tant provisional del barri va comportar que durant el primers anys les condicions d'higiene i salubritat fossin molt precàries. Tant era així, que l'any 1876, els veïns del Serrallo demanen a l'Ajuntament aigua potable, una font, un rentador i una església. La construcció d'aquesta última començaria el 1878, gràcies, en bona mesura, a l'interès que va tenir-hi l'arquebisbe Bonet. El projecte fou redactat per l'arquitecte diocesà, Ramón Salas Ricomà, i l'edifici es construí damunt les restes del fortí del Francolí, del qual se'n van aprofitar els materials. El novembre de 1880 l'obra es trobava finalitzada i es beneïa.

Pel que fa a l'arribada de l'aigua i el gas, els habitants del Serrallo hagueren d'esperar encara 10 anys més i, mentrestant, continuar anant a buscar l'aigua a la plaça dels Infants, creuant la via del tren pel pas a nivell del carrer Pere Martell. Com ens podem imaginar, la falta d'aquests recursos provocava tot tipus de febres i malalties que a més s'agreujaven per la proximitat del riu Francolí.

Per tal de connectar el nou barri amb la ciutat, l'any 1897, l'enginyer director del port, Fausto Elio, va redactar el projecte del pont del ferrocarril del carrer Pere Martell, que acabaria sent executat uns anys més tard.

Sembla que l'aïllament del barri, que quedava tancat per la via del tren, el mar i el Francolí, podria tenir alguna cosa a veure amb el seu nom. L'arrel etimològica de la paraula *serrallo* sembla que prové de l'italià *serraglio*, i a la vegada del llatí *serrare* que vol dir tancar. Tot i que també es diu *serrallo* al lloc on viuen els serrallers. En àrab la paraula *serai* fa referència a una part del palau, destinat a l'harem, estança reservada a les dones i els nens, i que podria denotar els costums "lliures" que hi havia en algunes barraques. El nom Serrallo apareixerà per primera vegada en un document oficial el 1870.

Pel que fa a la pesca, les costes tarragonines han destacat per l'abundància de peix preuat i la presència d'un mercat consumidor ampli, així el barri del Serrallo es converteix en un nucli pesquer. Durant el primer terç del segle XX l'activitat pesquera tendirà a la industrialització, instal·lant cambres frigorífiques i fàbriques de gel, introduint motors a les embarcacions i noves tècniques en l'ofici. Amb tot, però, la població pescadora tenia una situació molt precària, agreujada per problemes d'analfabetisme i alcoholisme. Això era fruit dels salaris baixos i la resència d'intermediaris que s'emportaven els beneficis més importants de les captures. A més, cal tenir en

compte que tant la fàbrica de gel com el varador i les embarcacions estaven monopolitzats, cosa que posava en majors dificultats l'economia dels pescadors. El 1925 es crea el Pòsit de Pescadors amb la intenció d'evitar la presència dels intermediaris i millorar la situació econòmica dels pescadors. El formaven els patrons i els mariners, s'hi venia el peix i es prestava diners als socis a través de la Caixa Central del Pòsit Marítim. També tenia una secció de socors mutus, una de cultural, la Germandat i el Casal del Pescador. Amb tot, el Pòsit no aconseguiria solucionar els problemes econòmics que tenien la majoria de les famílies pescadores.



Mapa amb la situació actual del barri del Serrallo.

8. Document zero



La investigació que proposem parteix del **document zero** que podeu trobar a l'**annex documental** i que es conserva a l'Arxiu del Port, una carta que el president de la Junta d'Obres del Port de Tarragona dirigeix al president del Pòsit de Pescadors de Tarragona, on es tracta la problemàtica sorgida per l'intent de cobrar un impost sobre la pesca.

Aquest document es presentarà i analitzarà durant la visita que el centre escolar podrà fer a l'Arxiu acompanyat per un/a educador/a. Aquest document, que s'origina a partir de la problemàtica concreta de l'impost sobre la pesca, ens permet reflexionar no només sobre aquest tema sinó també sobre d'altres qüestions relatives a l'activitat pesquera en general i al barri del Serrallo.

Analitzant amb profunditat el document, apareixen tot un seguit de qüestions que poden despertar la curiositat de l'alumnat i que són susceptibles de ser investigades. A continuació, us presentem **quatre línies d'investigació** derivades del document anterior i que al nostre parer poden ser interessants de treballar a l'aula. El dossier complet, que se us facilitarà en el moment de reservar l'activitat, desenvolupa cada una d'aquestes línies per tal que el professorat les pugui treballar amb els alumnes. A l'**annex documental**, que també que se us facilitarà en el moment de reservar l'activitat, es poden trobar cada un dels documents proposats.

LÍNIES D'INVESTIGACIÓ PROPOSADES

INVESTIGACIÓ 1: L'impost sobre la pesca

INVESTIGACIÓ 2: La platja i el barri del Serrallo. Problemàtiques a l'entorn de l'any 1930.

INVESTIGACIÓ 3: La construcció del moll per a embarcacions de pesca.

INVESTIGACIÓ 4: La pesca, les barques, els pescadors i les entitats protectores.

9. Altres temes a investigar

L'Arxiu i el Museu de Port de Tarragona posen a l'abast dels estudiants i del públic en general els seus fons per tal que puguin investigar sobre tot aquells temes que tenen relació amb el Port de Tarragona. Desenvolupar una investigació sobre alguna qüestió relacionada amb el Port pot ser una bona opció per als alumnes de Batxillerat que han de realitzar el seu treball de recerca. A continuació, us proposem una llista de temes, derivats dels que s'han treballat anteriorment, que es poden investigar a partir dels fons de l'Arxiu i el Museu.

- El port durant la Segona República.
- La Guerra Civil i el port.
- El gremi de Marejants i la Societat Marítima Protectora.
- La venda del peix i les llotjes.
- Les riudes i el desbordament del riu Francolí al seu pas per Tarragona.
- Les obres de canalització de la desembocadura del Francolí.
- Els orígens del barri del Serrallo i la seva evolució urbanística al llarg de la història.
- Enginyeria portuària. Estudi dels aspectes tècnics en la construcció del moll per a embarcacions de pesca.
- Les drassanes i la construcció de vaixells a Tarragona.

10. Bibliografia

- ESCODA MÚRRRIA, C. *El port de Tarragona*. Lunwerg-Autoritat Portuària de Tarragona. Tarragona, 2002.
- ESCODA, C., BALLESTER, L. *El naixement dels barris del Port*. Centre d'Estudis Marítims i d'Activitats del Port de Tarragona. Tarragona, 2005.
- SABATÉ BOSCH, J.M. *El gremi de Marejants (Societat Marítima i Protectora). Una aproximació històrica*. El Mèdol. Tarragona 1992
- SANCHEZ REAL, J. *Puerto de Tarragona. Acontecimientos notables en su construcción (1802-1829)*. Autoritat Portuària de Tarragona. Tarragona 1995.

Organitza:



Arxiu del Port de Tarragona

Museu del Port de Tarragona

Amb el suport de:



Activitat dissenyada per: Auriga serveis culturals
Juny 2013